A fehérhátú fakopáncs

ÍRTA | GARANCSY MIHÁLY

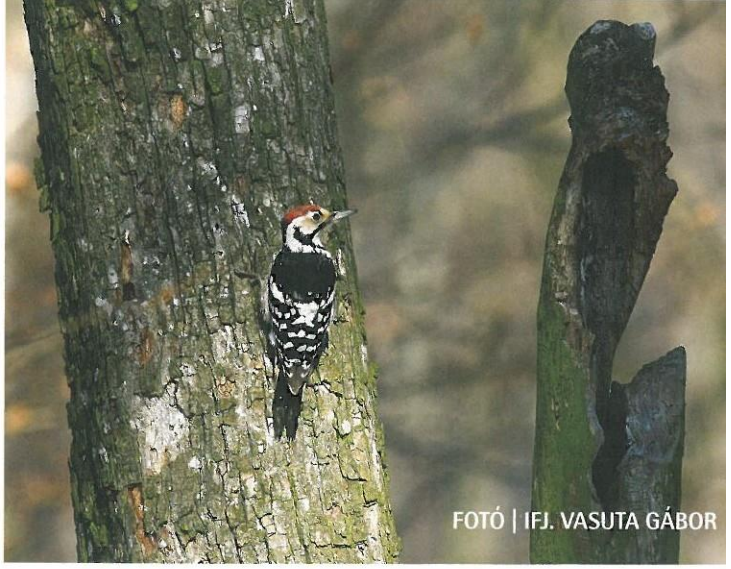

FOTÓ | IFJ. VASUTA GÁBOR

Nálunk élő harkályfajok közül ez a legritkább. Ezt az is érzékelteti, hogy a 2000 és 2012 között végzett állománybecslések alapján mindössze 250-760 párjuk élhet hazánkban. Ráadásul élőhelyében is válogatós, hiszen a legalább 400-500 méter tengerszint feletti magasságban húzódó domb- és hegyvidéki zavartalan, elegyes (tölgyből, kőrisből, gyertyánból álló) lomberdőket, főleg azonban a zárt, öreg bükkösöket kedveli.

Érzékeny harkályfajunk állandó madár és rendszeres fészkelőnk is. Területhűsége szinte legendás. Csupán a Bakony, a Gerecse, a Börzsöny, a Bükk, a Mátra és a Zempléni-hegység magasabb régióiban, patakvölgyeiben lelhető fel. Olyan erdőkben él, ahol sok a korhadó, széldöntött vagy lábon álló, pudvásodó fa, a széltörte facsonk. Mivel ez ütközik az erdőgazdálkodás érdekeivel a *fehérhátú fakopáncs* a természetes állapotú erdők indikátorfajává vált.

A *harkályalakúak* (Piciformes) *rendjébe* közelebbről a *harkályfélék* (Picidae) *családjába* tartozó fehérhátú fakopáncs mintegy 25 centiméteres testhosszúságú. A hozzá hasonló három fakopáncsfajtól a vállfedők színe különbözteti meg. Azoké fehér, emezé fekete, mint hátának felső része is. A hím homloka fehér, sapkája piros és a tarkóig ér le. Testalja ugyancsak fehér, a has enyhe rózsaszínes árnyalatú, fokozatosan megy át az alsó farkfedők élénkebb piros színébe.

A fehér hátat nem mindig látni jól, de az elrepülő madáron könnyen észrevehető az alsóhát fehér foltja. Oldalról, a fán ülő madáron jellegzetes bélyeg a középfedők széles fehér szalagja. Az öreg hím és a tojó összességében hasonló megjelenésű. A fiatalok az öregekre emlékeztetnek, de az alsótestük pirosas színe kisebb kiterjedésű, a sávok, jobbára a testoldalakon erősebbek. A csőr és a láb ólomszürke, a szivárványhártya barnásvörös.

A fán élő madár lábainak két ujja előre, míg kettő hátra irányul. Nyelve feltűnően hosszú, ennek segítségével képes nyakoncsípni a fa mélyebb repedéseiben, rejtett zugaiban megbúvó vagy éppen korzózó zsákmányállatokat. A nyelvcsúcs kemény és recézett, ami az eleségforrás hatékony feltárását segíti. A csőrkávák vaskosak, kemények, alakjuk vésőszerű, így is megkönnyítve az odúkészítés munkáját.

Ha megszólal, nem lármázza fel a környezetét, hangja inkább halk „csukk" vagy gyakran a *fekete rigó*éra emlékeztető „pak". Izgalmában gyorsan, rendszertelenül ismétli flótáját a „csukk csu-csukk" hangsort. Násztevékenységével összefüggésben februárban kezd dobolni. Dobolása erőteljesen, szaggatottan kezdődik, majd a végére felgyorsul és elhal.

A párok márciusban kezdenek hozzá odújuk ácsolásához. Otthonukat pudvásodó, korhad fába vájják, többnyire bükkfába. Elsősorban a hím dolgozik, az időjárástól és a fatörzs minőségétől függően tizenöt-húsz napig is eltarthat a munka. Életük során több odút is kivájnak, elősegítve az odúlakó, de odút nem készítő madarak megtelepedését. Alkalmasint szőrmés emlősök is birtokba vehetik az üreget búvó- vagy éppen pihenőhelyként.

A fehérhátú fakopáncs fészekanyagot nem hord odújához. A tojó az üreg aljára helyezi négy-hat tojását, gondosan ügyelve épségükre is. A költésben és a fiókák ellátásában mindkét szülő részt vesz. A lombkoronában élő hernyókat, pókokat, bogárlárvákat szedegetik össze és szállítják a mindig éhes utódoknak.

A szülők akkor váltanak, amikor egyikőjük visszaérkezett, így folyamatosan figyelnek a fészekaljra. Gondosságuk még arra is kiterjed, hogy ha hűvösödik az idő, testük melegével „fűtsék" a fiókákat. A megerősödött fiatalok huszonhét-huszonnyolc napos korukban hagyják el otthonukat, de a közelben tartózkodó szülők rövid ideig még szemmel tartják első lépéseiket. A szülők évente egy fészekaljat nevelnek, de pótköltés lehetséges.

A madár az eleséget sokszor a föld közelében, a földön fekvő fatörzsön vagy facsonkon keresi, akár mély lyukat is vájva abba. A lábon álló, elsősorban korhadó, beteg bükkfán „harkály módra" kutat rovarok és cincérlárvák után, így a biológiai növényvédelemben fontos szerepe van. Hogy hozzájusson a csemegéhez, a kérget nagy felületről hántja le, a „megkopasztott" fák már messziről árulkodnak élőhelyéről. A fehérhátú fakopáncsot is joggal nevezik a fák doktorának, hiszen feltárja a fában rejtőzködő, farontó bogarak és rovarlárvák búvóhelyét. A kopogtatás során a fára mért ütések hangzásából állapítja meg, hogy vannak-e élősködők, kártevők a felszínen vagy a fatest mélyebb részeiben. A károsodott fa ugyanis másképp veri vissza a hangokat, mint az egészséges.

testük melegével „fűtik" a fiókákat

A kopogtatással szerzett információnak kizárólag a kutatást végző madár veszi hasznát, így annak jellege, erőssége eltér más kopogtatásokétól. A kopogtatás és a dobolás okozta, elsősorban a fejet érő mechanikai rezgések káros következményeitől a vaskos koponyacsont oltalmazza a madarat, amely a nyakszirt tájékán szivacsos és rugalmas állományú, de az állkapocs mögötti erős, vaskos porc is rezgéscsillapító hatású.

A kopogás, a kopogtatás és a dobolás hasonló élettani és biofizikai folyamatok megnyilvánulásai. Valójában akusztikus információtartalmuk van. A hangos „szóváltásban" legfeljebb árnyalati különbségek vannak, viszont a „címzettek" számára jól érzékelhetők. A „harkálynyelv" ugyan egységes, de „személyre", azaz fajra szabott, kizárólag az egy fajhoz tartozó egyedek számára hordoz információt.

A fehérhátú fakopáncs hatalmas elterjedésű területen „doktorkodik", hiszen az eurázsiai, mérsékelt égövi erdőzónában él egészen a Csendes-óceánig terjedően. Európában a Norvégiától, a Cseh-erdőtől, az Alpoktól és a Balkán-félsziget hegyeitől keletre eső területek lakója.

Európai állománya stabilnak tekinthető, nálunk elsősorban élőhelyeinek megfogyatkozása veszélyezteti. Az esetleges állománycsökkenés megelőzése végett Magyarország egész területén fokozottan védett, pénzben kifejezett természetvédelmi értéke 250 ezer forint.